

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Luttinen, Jaana

Title: Linnansalmen Haloset : sukutilan omaistajanvaihdokset perheyhteisön taitekohtina

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © 2022 Suomen sukututkimusseura

Rights: In Copyright

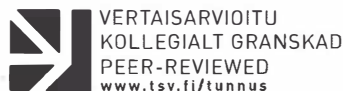
Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Luttinen, J. (2022). Linnansalmen Haloset : sukutilan omaistajanvaihdokset perheyhteisön taitekohtina. *Genos*, 93(3), 174-186.

Linnansalmen Haloset Sukutilan omistajanvaihdokset perheyhteisön taitekohtina

Jaana Luttinen

Halosen taiteilijasuvun talonpoikainen suurperhe on tuttu Suomen taidehistoriasta. Sukutila ja talollisen asema eivät kuitenkaan olleet heille itsestään selvä vuosisatainen jatkumo. Myös suurperhe oli enemmän ajoittainen välivaihe tilanomistajuudessa kuin pysyvä sukurakkauden ilmentymä. Tässä artikkelissa tarkastellaan Halosen sukutilan omistajanvaihdoksia perheyhteisön taitekohtina.

Johdanto

Pohjoissavolainen Linnansalmi Lapinlahdella tunnetaan Halosen taiteilijasuvun kotitilana, jossa ovat syntyneet taidemaalari Pekka Halonen (1865–1933) ja kuvanveistäjä Eemil Halonen (1875–1950). Heidän taustastaan nostetaan usein esiin vuosisatainen patriarkaalinen suurperhe, jossa kerrotaan enimmillään olleen 50–80 henkeä.¹ Halosten perheidyllä kuvasi varhain kirjailija Helmi Setälä 1912:

”Pitkien aikojen kuluessa oli Halolan talo kulkenut polvesta polveen isältä pojalle, ja vanhaan patriarkaaliseen tapaan oli se tarjonnut nojaa kaikille lapsille ja lapsenlapsille, miniöille ja vävyille, jotta perhekunta palvelijoinen oli ajoittain noussut aina puoleen sataan henkeen.”²

Sukutarinan mukaan Halosia siirtyi Rantasalmelta 1500-luvulta lähtien Pohjois-Savoon. Antti Halosen kerrotaan olleen ensimmäinen Halonen Onkiveden Linnansalmella, jonne hänen arvellaan asettuneen 1600-luvulla. Paikalla toimi samoihin aikoihin Savonlinnan eli kruunun kalastamo.³ Tähän tapaan kertoi sukunsa alkuhistorian myös Eemil Halosen veli, taidevalaja ja kuvanveistäjä Arttu Halonen (1885–1965). Muistitietoon viitaten hän kuvaili satojen vuosien takaista Linnansalmea lehtihaastattelussa 1927:

”Metsän kertoivat silloin olleen niin valtaisan, että oksat molemmin puolin salmea yhteen ylettivät ja lahnoja salmessa niin paljon, että sen kuin kourin niskasta maalle nakkeli. Sellainen on ollut kotitaloni ennen ja Halonen Halosen perästä siellä asunut.”⁴

Arttu Halosen kertoma sisälsi nostalgiaa ja liioittelua. Linnansalmen tila oli 1919 myyty liki kokonaisuudessaan suvun ulkopuolelle. Henkija rippikirjojen perusteella Halosten Linnansalmen omistajuus alkoi vasta 1730-luvulla eikä sukupolvien ketju jatkunut täysin katkeamattomana 1900-luvulle saakka.

Halosen taiteilijasuvun tutkimus on painotunut taidehistoriaan ja elämäkertoihin.⁵ Linnansalmesta luotu kuva kiteytyy tietokirjailija Minna Kettusen kuvanveistäjä Eemil Halosen elämäkerrassa (2019) esittämään näkemykseen, jonka mukaan Halosilla liittyi omaan maatalaan ”kokemus syvästä kuulumisesta tiettyyn paikkaan ja siinä eläneiden sukupolvien ketjuun”. Historiantutkimuksessa on painotettu, että suurperhettä pitivät koossa taloudelliset edut, ei niinkään keskinäinen kiintymys. Suurperhe oli työvoimavaltaisen agraaritalouden selviytymisstrategia. Tutkijat puhuvat suuperheestä yleensä, kun jäseniä oli yli kymmenen tai talouteen

kuului vähintään 2–3 ydinperhettä (vanhemmat lapsineen).⁶

Kotitalous ei ollut staattinen kokoonpano vaan muuttui syklisesti jäsentensä elämäkkaariin mukautuen. Kotitalouden oli sopeutettava toimintaansa myös ulkoisiin elinoloihin. Demografisten tekijöiden vuoksi kaikilla kotitalouksilla ei edes ollut mahdollisuuksia muodostua suurperheiksi. Esimerkiksi kuolleisuus tai työkyvyttömyys saattoi kouraista perheyhteisöä ankarasti.⁷

Artikkelissa tarkastelen Halosia maanomistamisen näkökulmasta: millaisen taitekohdan sukutilan omistajanvaihdokset muodostivat perheyhteisölle? Linnansalmen (Ollikkala 12, 1800-luvun taitteesta sen puolikas ja 1830-luvulta lähtien Ollikkala 36) vaiheita seuraan henki- ja kirkonkirjoista 1730-luvulta 1910-luvulle.⁸ Täydennän tietoja muulla sukutilaan liittyvällä arkistoaineistolla, kuten perukirjoilla ja lainhuudatuksilla. Linnansalmen tila kuului Iisalmen pitäjään, kunnes Lapinlahden kappeliseurakunta erotettiin Iisalmen emäseurakunnasta 1853 ja Lapinlahden kunta perustettiin 1874.

Ensimmäinen sukupolvi

Henki- ja rippikirjojen mukaan Ollikkalan kylässä työskenteli 1730-luvun taitteessa renki Antti Niilonpoika Halonen (1701–1785). Hän oli pestattuna Iivari Sonnisen taloon (Ollikkala 2) vuoteen 1733 saakka. Silloin Antti Halonen ryhtyi viljelemään Linnansalmen kruununtilaa (Ollikkala 12). Hänellä ei ollut tässä vaiheessa perhettä – tai ainakaan toista työkykyistä aikuista taloudessaan. Rippikirjoista kuitenkin selviää, että Antin isä Niilo Halonen (1659–1735) puolisoineen muutti Linnansalmelle viimeistään 1734. Yli 64-vuotiaana heitä ei enää merkitty henkikirjoihin. Iäkkäiden työkyky katsottiin heikentyneeksi, minkä vuoksi he eivät maksaneet henkirahaa.⁹

Antti Halosen tulon Linnansalmelle vahvistaa käräjillä 1736 käsitelty sopimus, jonka mukaan Lauri Akkanen oli aiemmin isännöinyt tilaa (Ollikkala 12), mutta 1733 hän oli ryhtynyt talollinen Antti Halosen yhtiömieheksi (*bolags-*

man) ja edelleen 1736 tämän torppariksi. Henkikirjassa 1737 Lauri Akkasen asema oli vaihtunut osakkaasta tilan torppariksi.¹⁰

Antti Niilonpoika Halosen isän perhetausta on jäänyt sukututkimuksessa epäselväksi. On pidetty mahdollisena, että Niilo Halosen juuret kytkeytyisivät Maaningan Halolaan, jonne ensimmäiset Haloset muuttivat Rantasalmelta viimeistään 1548. Iisalmen pitäjän Ollikkalan kylässä Niilo Halonen työskenteli Tahvo Ollikkalan renkinä ainakin 1688–1697.¹¹

Antti Niilonpoika Halonen työskenteli toisen polven renkinä Ollikkalan kylässä vuodesta 1728. Linnansalmen isännäksi tullessaan hän koki sosiaalisen nousun tilattomasta väestöstä maataomistaviin. Tosin kruununtalollisena Antti Halosella oli vain hallintaoikeus Linnansalmeen.¹² Jos arvelut isän sukujuurista Maaningan Halolaan pitävät paikkansa, selittyisi pojan tilanosto osittain haluna palata talollissukuun. Hankkiessaan Linnansalmen Antti Halonen oli yli 30-vuotias. Yhtiömiessopimuksen purkautumisen aikoihin 1735–1736 hän solmi avioliiton Teea Halosen (1710–1790) kanssa, joka oli koitoisin Maaningan Halolasta. Teea toi mukanaan vanhempansa Linnansalmelle – ja todennäköisesti samalla hieman paremmat myötäjäiset.¹³

Antti ja Teea Halosen lapsista viisi saavutti aikuisiän. Tyttäristä Eeva (1738–1808) avioitui samaan kylään ja Anna (s. 1746) Kuopioon. Linnansalmella asui 1770-luvun alussa kolmen sukupolven ja kolmen avioparin suurperhe, jossa oli kaksitoista jäsentä. Henkikirjaan talous oli merkitty ”Antti Halosen väkenä”, koska vanha pariskunta ei enää maksanut henkirahaa. Perheen esikoinen Niilo (1737–1770) ja tytär Reetta (1744–1771) kuolivat noin 30-vuotiaina. Niilolta jäi leski ja neljä alaikäistä perillistä. Halosten nuorimman pojan Antin (1746–1825) ydinperheeseen kuului tässä vaiheessa puoliso ja vatsasyntynyt tytär. Linnansalmella ei ollut palkollisia, mutta talolla oli edelleen torppa. Savossa torppia vuokrattiin usein lähisukulaisille uudistiloiksi, mutta Linnansalmen torppari ei kuullut Halosiin.¹⁴

Linnansalmi ostettiin perintötilaksi 1771 eli pian esikoispoika Niilo Antinpoika Halosen kuo-

leman jälkeen.¹⁵ Ankarien 1690-luvun kuolonvuosien ja isonvihan aikana tiloja oli autoitunut veronmaksukyvyttömiksi ja sitä kautta muuttanut kruununluontoisiksi. Iisalmessa oli 1700-luvulla koko Suomeen verrattuna paljon kruununtalallisia. Heidän jälkeläisensä eivät perineet maata, vaan irtainta omaisuutta.¹⁶ Haloset olivat ilmeisesti menestyneet verrattain hyvin maanviljelijöinä, vaikka emme tiedäkään, millä tavoin he saivat kokoon tilansa lunastushinnan. Köyhillä Iisalmen seudun kruununtalonpojilla ei 1700-luvulla yleisesti ottaen ollut perinnösiostoon riittävästi käteisvaroja. Linnansalmen lunastushinta noudatti vuonna 1741 ruotutiloilta asetettua käytäntöä eli kolmen vuoden maaveroja vastaavaa summaa toimituskuluineen.¹⁷

Linnansalmen suurperhe laajeni, kun edesmenneen esikoispojan leski Anna Roivainen (s. 1738) solmi 1773 avioliiton talollisen pojan Antti Iivari Sonnisen (s. 1750) kanssa. Samana vuonna pariskunnalle syntyi ensimmäinen yhteinen lapsi, ja perhe jäi asumaan vielä vuosikausiksi Linnansalmelle. Uudesta avioliitosta syntyneet lapset eivät olleet Antti ja Teea Halosen perillisiä. Antti Sonninen määritteli ripipikirjoissa talon ”vävyksi”, mikä osoittaa hänen saaneen vankan aseman taloudessa. Väljä vävyn määritelmä ei ollut tavaton aikalaislähteissä. Linnansalmella Antti Sonninen paikkasi edesmenneen Niilo Halosen jättämää työvoimavajetta. Renkejä ei tarvittu, mutta 1780–1790-luvulla taloon pestattiin aika ajoin yhdestä kahdeksan piikkaa.¹⁸

Antti Niilonpoika Halonen piti isännöyttä noin viisikymmentä vuotta, vaikka taloudessa asui 1760-luvulta lähtien miesperillisiä parhaassa työiässään. Nämä hoitivat tilaa, mutta henkikirjoissa Linnansalmea isännöi kollektiivisesti ”Antti Halosen väki”. Itä-Suomessa oli tyyppillistä, että isännöisyys kuului isälle elinikäisesti. Patriarkaaliset suurperheet jakautuivat vasta tämän kuoleman jälkeen.¹⁹ Antti Halonen menehtyi 1785 kuumetautiin liki 85-vuotiaana. Hänen poismenonsa jälkeen perilliset elivät edelleen yhteistaloudessa.²⁰ Leskiemäntä Teea piti emännöyttä kuolemaansa 1790 saakka.²¹ Ei ollut tavatonta, että kotitalous oli leskiemännän

johdossa siirtymäkauden, kunnes joku perillisistä otti isännöyden. Linnansalmella perinnönjako viipyi, vaikka perilliset olivat täysi-ikäisiä. Sukupolven vaihtumista viivästytti käynnissä oleva isojako.²²

Toinen ja kolmas sukupolvi

Linnansalmella eleli 1800-luvun taitteessa toista sukupolvea edustanut Antti Antinpoika Halonen sekä tämän kaksi veljenpoikaa. Kolmen pariskunnan suurperheessä asui neljätoista henkeä, joista puolet oli työkykyisiä aikuisia. Talolla oli edelleen torppa, mutta ei palkollisia. Isojakoon liittynyt uusi verollepano saatiin Linnansalmella päätökseen 1786, ja jako toteutettiin 1803. Henkikirjan mukaan Halosen suurperhe jakaantui viimeistään 1799.²³ Sen jälkeen Antti Antinpoika Halonen (1746–1825) omisti puolet tilasta. Toinen puoli kuului edesmenneen veljen Niilo Antinpojan (1737–1770) kahdelle pojalle, joiden kummankin osuus oli neljännes. Niilon molemmat tyttäret olivat tässä vaiheessa jo aviossa muualla.

Itäsuomalainen suurperhe hajosi tyyppillisesti joko jäsenten eroamisella tai talon jakamisella. Kun talo jaettiin, eriytyminen tapahtui yleensä vähitellen. Isojaossa muodostettujen Linnansalmen (Ollikkala 36) ja Halolan (Ollikkala 37) pihapiirit olivat lähellä toisiaan. Yhteydenpito pysyi tiiviinä, ja yhteistä omaisuutta saattoi olla.²⁴ Ehkä tutkimuksissa siteerattu muistitieto monikymmenjäsenisestä Halosen suurperheestä perustui näiden kahden talon rinnakkaiseloon 1800-luvun alkupuolella.

Halolaa isännöivien Niilo Antinpoika Halosen jälkeläisten vaiheita emme seuraa, vaan rajoitumme taiteilijasuvun linjaan. Linnansalmella asui seitsemän henkilöä 1799. Antti Antinpoika Halonen jäi leskeksi 1806. Talonväkeä voi luonnehtia Antin kantaperheeksi, johon kuuluivat pojan ydinperhe ja kaksi aikuista tytärtä. Poika Olli Halonen (1773–1861) oli solminut avioliiton Inka Korhosen (1780–1862) kanssa, joka oli kotoisin Ollin isoäidin tapaan Maanin-gan Halolasta. Olli alkoi isännöidä Linnansalmea Suomen sodan jälkeen 1810. Sodanaikainen väestökriisi ei aiheuttanut tilalla lähiomaisten me-

netyksiä. Sukupolvenvaihdos johtui siitä, että Antti-isä oli sokeutunut ja täyttänyt 64 vuotta. Tila pysyi isän omistuksessa tämän kuolemaan 1825 saakka.²⁵

Linnansalmi oli 1825 liki keskiverto iisalmelainen tila. Kirkkoherra P. J. Collanin mukaan tavallisessa paikallisessa talossa oli tuohon aikaan kaksi hevosta, kymmenen lehmää, nuorta karjaa sekä 10–12 lammasta.²⁶ Linnansalmella oli kolme hevosta, seitsemän lehmää, kaksi hiehoa, viisi lammasta ja kolme sikaa. Kiinteä omaisuus arvioitiin perukirjassa 150 hopearuplaksi. Kuolinpesä oli velkaa paikalliselle talolliselle 15 ruplaa ja miniälle Inka Korhoselle 16 ruplaa. Lypsävän lehmän arvoksi oli perukirjassa arvioitu kaksi ruplaa, joten velka oli moninkertainen tyypillisen myötäjäslehmän arvoon verrattuna. Vaurastumisen merkkeinä voidaan pitää Antti Halosen aikana perustettua torppaa ja taloon palkattua piikaa.²⁷

Olli Halosen siskot Reetta (1770–1836) ja Katariina (1777–1846) eivät kumpikaan solmineet avioliittoa. Liki 80-vuotiaana kuolleen isän perukirjassa todetaan, että perilliset yksimielisesti jatkoivat elämistään samassa asunnossa ja ruokakunnassa (*såsom härtill, lefva i ett bo och matlag*). Perinnönjakoa ei tehty.²⁸ Sokeutensa vuoksi veljensä huolenpitoa tarvinneilla siskoksilla tuskin oli muuta mahdollisuutta. Reetan ja Katariinan kuoltua Olli peri tilan kokonaan omistukseensa 1846.²⁹

Olli Halonen oli taloudenpää kuolemaansa saakka 88-vuotiaaksi. Molemmat pojat, Antti (1806–1856) ja Niilo (1809–1874), olivat sokeita tai heikkonäköisiä, joten he eivät pystyneet täysipainoisesti hoitamaan sukutilaa. Heistä Antti oli perheellinen. Hän kuoli jo 50-vuotiaana. Pohjois-Savossa tavallisimpia sokeuden aiheuttajia olivat kaihi ja side- ja sarveiskalvon tulehdus trakooma.³⁰

Poikien näköongelmat eivät olleet ainoa syy Olli Halosen pitkään isännyyteen. Lapinlahden seurakunnan lukkari Iisakki Hirvonen (1838–1907) kuvasi 1870-luvun alussa, että paikallinen perhe-elämä oli itäsuomalaisittain ”patriarkalista”. Veljekset naivat kotiin ja yhdessä vaimojensa kanssa palvelivat vanhuksia, jotka hal-

litsivat kuolemaansa asti, vaikka tila olisi lainhuudatuksella siirretty nuoremmalle polvelle ja vanhapari jäänyt syytingille. Kaikki rahat, mitä talouteen tuotiin, vietiin ”vanhusten talteen”.³¹

Olli Halonen kuoli 1861 ja hänen puolisonsa seuraavana vuonna. Perunkirjoituksessa Linnansalmi arvioitiin tuhannen hopearuplan arvoiseksi. Karjankasvatus ei ollut merkittävästi laajentunut 35 vuodessa. Velkoja oli kertynyt liki 380 ruplaa: kymmenelle talolliselle ja rengille, kirkon kassaan ja kruununmakasiiniin. Muun muassa 1850-luvun katovuosista selviytyminen oli vaatinut luottojärjestelyjä. Jälleen oli turvauduttu myös miniään: Reetta Roivaisella (1811–1894) oli kuolinpesästä saatavia 92 ruplaa ja huomenlahjat 25 ruplaa. Lypsävän lehmän arvoksi oli kirjattu seitsemän ruplaa, johon verrattuna velkasumma oli suuri. Reetta Roivaisen avioliitto Antti Ollinpoika Halosen kanssa oli solmittu 1831, kolmekymmentä vuotta ennen apen kuolemaa, mutta edelleen huomenlahjat olivat saamatta.³²

Neljäs sukupolvi

Olli Halosen kuollessa perillisistä vanhin, sokea Niilo (1809–1874), eleli vanhanapoikana Linnansalmella. Ollin kolme tytärtä olivat kukin tahoillaan naimisissa. Edesmenneen Antti-pojan perintöosuus siirtyi tämän kymmenelle lapselle.³³ Lain mukaisesti Ollin tyttärien osuus oli 1/7 osaa ja poikien 2/7 osaa perinnöstä. Itä-Suomessa yleisen käytännön mukaan tyttäret perivät vain irtainta omaisuutta ja rahaa, jos talossa oli poikia. Jos kaikki oikeudet olisivat ottaneet Linnansalmesta perintöosansa, tilaa olisi uhannut pirstoutuminen toimeentulon kannalta liian pieniin osiin. Tämän estivät myös halkomisrajoitukset: vuonna 1852 määrättiin, että halottujen tilanosien tuli elättää vähintään viiden täysikasvuisen ja työkykyisen aikuisen talous sen jälkeen, kun tilan tuotosta oli vähennetty sen verot ja suoritukset, elatus hevosille ja karjalle sekä eläkkeet. Vuonna 1864 itsekanattavuuden ehtoa madallettiin kolmeen täysikäiseen aikuiseen.³⁴

Perunkirjoituksen aikaan Linnansalmella asui 15 henkeä: leskiminiä Reetta Roivainen,

tämän kolme tytärtä, pojista kuusi, Niilo-lanko ja kaksi piikaa. Kotona asuvista pojista Olli oli naimisissa, joten nuorikko Miina Uotinen ja pienoinen Sohvi (s. 1861) lukeutuivat talonväkeen. Näin monijäseninen perhe ei ollut yleinen. Yli kymmenen hengen ruokakuntia oli vain kymmenesosa Savon maalaistalouksista 1860-luvulla.³⁵

Perinnönjaon ja sisarusuoksien hankinnan jälkeen Linnansalmen tila siirtyi lainhuutojen kautta kuuden veljeksien yhteisomistukseen 1865. He olivat Olli (1832–1914), Paavo (1835–1916), Antti (1838–1907), Jussi (1840–1931), Lassi (1844–1904) ja Sakari (1855–1934). Seitsemäs veli Niilo (1834–1915) oli jo avioitunut muualle. Henkikirjoihin Linnansalmi merkittiin Antti Ollinpoika Halosen lesken eli poikien äidin Reetta Roivaisen taloutena, jossa hän piti vanhan emännän siirtymävaltaa. Sokeasta Niilo-sedästä ei ollut itsenäiseen tilanpitoon. Isänpuoleiset tädit olivat avioituneet muualle ja luopuneet perintöosuuksistaan, samoin veljesten kolmea siskoa.³⁶

Linnansalmen neljännen sukupolven isännöisyys 1860–1880-luvuilla osui aikaan, jolloin maataloudessa elettiin voimakasta rakennemuutosta. Omavaraistaloudesta suuntauduttiin rahatalouteen, kaskaista peltoihin, viljanviljelystä karjankasvatukseen. Maatalousteknologia kehittyi, ja työvoiman tarve vähentyi uudistuneilla mautiloilla.³⁷ Suurperheiden etu, runsas työvoimaresurssi, alkoi kääntyä itseään vastaan. Tämä näkyi Linnansalmella, jossa seitsemästä veljeksistä vain kaksi jäi kotitaloon. Suurperhe hajosi eroamalla, koska taloa ei voinut kannattavasti jakaa. Viipuriin läänein tai Itämeren rannikkoon verrattuna Iisalmen pitäjää ei tarjonnut tilan ulkopuolisia ansioita, joita jälkipolvi olisi voinut hoitaa lapsuudenkotiaan tukikohtana pitäen.³⁸

Veljeksistä Paavo Halonen jatkoi talollisena. Hän sai perintöosuudellaan Linnansalmeen kuuluneen Akkalansaaren pohjoisosan (1/8 Ollikkala 36:sta). Niilo-veli oli kotivävyä Kylmämässä (Ollikkala 14), jonka isännöyden hän sai syytinkisopimuksella. Myös Antti-veli muutti joksikin aikaa Kylmämäkeen ”yhdessä asujaksi” (*medåbo*). Näin kotivävy sai pojan osuuden

ja tämän veli yhtiömiehen kaltaisen aseman.³⁹

Haloset nauttivat yhteisössään sosiaalista arvostusta ja luottamusta, mikä kantoi heitä myös tilattomina eteenpäin. Antti Halonen oli kylän oltermanni (*byaåldersman*) ja sittemmin lautamies.⁴⁰ Osa veljeksistä koulutautui. Lassi Halonen kävi maanviljelyskoulun ja avioitui läänin-karjakko Maria Vartiaisen (1843–1935) kanssa. Tilattomuudestaan huolimatta Lassi Halonen toimi pitkään Lapinlahden kunnallislautakunnan esimiehenä. Myös Sakari Halonen kävi maanviljelyskoulun, minkä jälkeen hän palveli eri puolilla Savoä renkivoutina, työnjohtajana ja kauppiavana. Sittemmin Sakari Halonen asui Linnansalmella mäkitupalaisena. Hän työskenteli tilan ulkopuolella, muun muassa rakennusmestarina arkkitehti Josef Stenbäckin kirkonrakennuksilla.⁴¹

Veljeksistä Olli ja Jussi Halonen jäivät isännöimään Linnansalmea. Henkikirjassa 1878 heidät oli ensimmäisen kerran merkitty omistajiksi 7/8 osalle tilaa (Ollikkala 36). He muodostivat veljesyhtiön, jossa vanhempi Olli oli isäntänä ja nuorempi Jussi osakkaana yhtä suurin osuuksin. Muille sisaruksille maksetuista summista ei ole tietoa. Yleistä oli, etteivät perilliset vaatineet osuuksistaan todellista markkina-arvoa helpottaakseen sukupolvenvaihdosta. Veljekset elivät erillisinä ruokakuntina samassa pihapiirissä. Ollin perheeseen kuului yhdeksän henkeä. Jussin taloudessa oli tässä vaiheessa kuusi jäsentä, joista kaksi oli renkiä. Talossa asusti myös loinen.⁴²

Olli ja Jussi Halosen isännöisyys osui haastavaan ajankohtaan. Suuret nälkävuodet ajoivat mautiloja 1860-luvulla vaikeuksiin, mutta Linnansalmi tunnettiin edistyneenä. Veljekset kehittivät maataloutta vasta perustetun Kuopion läänin maanviljelysseuran neuvojen mukaisesti. Linnansalmi oli Lapinlahden ensimmäisiä taloja, joka ryhtyi ojentamaan peltojaan. Lukkari Hirvonen mainitsi Linnansalmen esimerkillisyyden useaan otteeseen kuvatessaan Lapinlahtea. Halosilla oli käytössään ajan innovaatioita, kuten pitäjän ainoa rautainen skotlantilainen aura. Linnansalmella toteutettiin maatalouden rakennemuutosta viljanviljelystä karjankasva-

tukseen, jonka tarpeisiin Olli ja Jussi Halonen rakensivat uudenaikaisen navetan. Lukkari Hirvonen totesi, että paikallisilla oli liian paljon karjaa suhteessa rehuvaroihin. Vain Halolassa oli navetta ”enemmän tarkotustaan vastaava ja lehmäin ruokkoaminen ja ruokkiminen parempi”.⁴³

Linnansalmen tila oli 1880-luvun alussa viljelyksiltään keskivertoa suurempi Pohjois-Savossa: peltoa 15 hehtaaria ja luonnonniittyjä 35 hehtaaria. Hevosia oli neljä ja varsoja yksi. Navetassa lypsettiin 19 lehmää. Niiden määrä oli kaksinkertaistunut 20 vuodessa. Pohjoissavolaisilla tiloilla oli keskimäärin neljätoista lehmää.⁴⁴

Sukutilan menetykset

Jussi ja Olli Halonen joutuivat 1888 luopumaan Linnansalmesta. Heitä oli tällöin 19 henkeä kolmessa eri sukupolvessa ja kahdessa toisilleen likeisessä osakastaloudessa. Lisäksi Linnansalmella asui kolme mäkitupalaisperhettä ja yksi loisperhe. Tila sijaitsi 1,5 kilometrin päässä vasta perustetun Lapinlahden kunnan keskustasta, mikä selittää mökkisasutusta. Tilaton väki maksoi asumisensa taksvärkinä ja toi Halosille sesonkityövoimaa.⁴⁵

Isältä jääneet velat, sisarusuuksien maksut ja tilan uudistaminen kävivät Jussille ja Ollille taloudellisesti liian raskaiksi. Usein toistuvat katovuodet toivat jatkuvaa epävarmuutta. Lassi Halonen kirjoitti *Savo*-lehdessä 1887, että maanviljelijä oli hyvinäkin satovuosina ”onneton onnellisuudessaan” – venäläisen tuontiviljan vuoksi. Maanviljelijän saama hinta rukistaan oli pudonnut alle kannattavuusrajan. Halonen haikaili turhaan 1864 poistettuja viljatulleja takaisin.⁴⁶

Velkaantuneet Olli ja Jussi Halonen myivät Linnansalmen 1888 leskiemäntä Serafia Kuomaselle ja tämän kolmelle pojalle Lassi, Pekka ja Aku Kähköselle noin 10 600 markasta. Muutama vuotta aiemmin kauppias Lassi Kähkönen oli äitinsä kanssa hankkinut 7 700 markalla Halolan (Ollikkala 37).⁴⁷ Haloset eivät olleet ainoita, jotka menettivät tilansa paikallisille kauppiaille.

Olli ja Jussi Halonen vajasivat tilattomiksi. Perheet asuivat erillisinä loisruokakuntina

Linnansalmella 1891 saakka. Jälkikasvu haki toimeentuloa tilapäistöistä ja Lapinlahden ulkopuolelta. Täytettyään 17 vuotta myös Eemil Jussinpoika Halonen jätti Lapinlahden. Hän haikautui puusepän oppiin Lappeenrannan ja Sortavalan seuduille ja sieltä edelleen kuvanveistäjä Emil Wikströmin oppipojaksi Visavuoreen Sääksmäelle. Kun Eemil Halonen kirjautui Suomen Taideyhdistyksen piirustuskouluun Helsinkiin 1896, papintodistuksessa hänet määriteltiin loisen pojaksi.⁴⁸

Eemil Halosen sosiaalinen nousu arvostetuksi kuvataiteilijaksi oli sen ajan Suomessa poikkeuksellista. Sen sijaan kotiväki Lapinlahdella edusti 1900-luvun taitteessa Itä-Suomen tyypillisintä väestöryhmää, loisia. Ilman vakinaista työtä ja asuntoa olevan itsellistä osuus oli yli kolmannes Lapinlahden asukkaista.⁴⁹ Kun Halosten perheyhteisö hajaantui, Lapinlahdelle jääneet tekivät monenkirjavia sesonkitöitä ja lyhyitä urakoita paikallisiin taloihin. Alhaista sosiaalista asemaa korostava loinen-sana kuvasi heitä huonosti. Haloset olivat monitaitoisia ja etsivät aktiivisesti ansiomahdollisuuksia, mutta helppoa työn löytäminen kotiseudulta ei ollut. Suuri elätettävien määrä, vuosisadan taitteen katovuodet ja perheenjäsenten sairaudet pitivät Haloset toimeentulon ääri rajoilla. Yritteliäisyydestään huolimatta he olivat jatkuvissa veloissa paikallisille kauppiaille ja talollisille.⁵⁰

Takaisin Linnansalmelle

Ulkomailta 1900-luvun alussa palattuaan Eemil Halonen sai tilaustöitä Helsingistä ja Viipurista. Hän päätti myös muuttaa takaisin kotiseudulle, sillä huoli kotiväen selviytymisestä oli ilmeinen. Eemil Halosen motiivi maaseutu-asumiseen oli erilainen kuin niillä aikalaistaitelijoilla, jotka rakensivat ateljeetalojaan erämaaromantiikan inspiroimina. Eemil Halonen teki 1903 kaupat Uudispihasta (Nerkoo 25), joka sijaitsi vastavalmistuneen Kuopio–Iisalmeradan läheisyydessä Lapinlahdella. Tilan hankkimisen mahdollistivat taidepalkinnot, tilaustyöt ja teosten myyntitulot. Uudispihaan Eemil Halonen kutsui 12-henkisen lapsuudenperheensä: vanhempansa ja sisaruksensa.⁵¹

Kuvanveistäjä Emil Halonen ja saviluonnos viipurilaisen kauppaneuvoksetar Elin Sellgrenin muotokuvaan vuonna 1909. Halosten Museosäätiö.

Jo mainetta niittäneen kuvanveistäjän paluu synnyinseudulle herätti lehdistön kiinnostuksen. Käsitys Halosista kansallisromanttisena talonpoikaisena taiteilijasukuna alkoi vahvistua. Teosofisen liikkeen *Omatunto*-lehdessä kerrottiin, että Uudispihassa asui seitsemän veljestä ja kolme sisarta vanhempiensa kanssa täydessä sovussa. ”Siinä talossa vallitsee ihan muinaissuomalainen patriarkallinen elämä.” Emil Halonen piti tilan ostajana ”yljohtoa”, mutta ”perheen isä ukko Halonen johtaa kumminkin töitä”.⁵² Myös nuorsuomalaisen *Helsingin Kaiku* -viikkolehden toimittaja kuvasi Uudispihaa suorastaan tolstolaisena yhteisönä:

”Talon työt ovat jaetut jäsenten kesken. Yksi siskoista kutoo vaatteet, hoitaa puutarhan, toinen kanatarhan, kolmas karjan, veljet ovat seppiä, nikkareita y.m. Siis ihanneyhteiskunta, jossa jokaisella on työnsä, jota hän rakastaa, ja jossa jokainen kunnioittaa toisen työtä, sillä yhteiselle elämiselle ne ovat kaikki tärkeitä.”⁵³

Kauppias Lassi Kähkösen (1859–1896) kuoltua velkojat halusivat myydä ”Linnansalmen tilat” (Ollikkala 36 ja 37) eniten tarjoavalle. Hyväpeltoisten tilojen kerrottiin sijaitsevan kirkonkylässä kauniilla paikalla. Lypsylehmiä oli yli 40. Tiloihin kuului heinäviljelykseen kelpaavaa kuivatettua suota ”vähällä vaivalla 100 lypsylehmälle”. Linnansalmen tilat myytiin 24 000 markalla entiselle merikapteenille Ulrik Stenbäckille (1852–1906). Tilojen reaaliarvo oli noussut liki viidenneksen vuoteen 1888 verrattuna.⁵⁴ Ulrik Stenbäckin kuoleman jälkeen ”Linnansalmen perintötilaa” (Ollikkala 36 ja 37) tarjottiin jälleen ostettavaksi. Viljelyksiä oli 60 hehtaaria, ”lopun metsänä ja suona”. Kivinavetta, talli ja meijeri olivat ajanmukaiset. Hintapyyntö 35 000 markkaa oli reaalisesti yli 40 prosenttia korkeampi kuin Halolasta ja Linnansalmesta oli 1880-luvulla saatu, mutta myös viljelysala oli laajentunut merkittävästi.⁵⁵ Lassi Kähkönen ja Ulrik Stenbäck peri-

kuntineen edustivat tilanomistajia, joita ei liittännyt maahan suvun siteet. He oivalsivat sekä maatalouden kaupallistamisen mahdollisuudet ja metsän arvon.

Eemil Halosella oli sekä liikemiestaitoja että esikoispojan velvollisuudentunne huolehtia perheestään. Hän osti 1907 velkarahalla syntymäkotinsa Linnansalmen ja siihen läheisesti liittyneen Halolan. Kauppa solmittiin edullisemmin kuin myyjä oli alun perin suunnitellut: 30 000 markalla. Summan Eemil Halonen maksoi velkakirjalla, ja hallintaoikeus siirtyi hänelle heti.⁵⁶ Linnansalmelle Eemil Halonen muutti 1909, kun kauppa oli saanut lainvoiman ja taiteilija palannut opinto- ja häämatkaltaan Pariisista, mutta tilaa hän viljeli kaupanteosta alkaen. Uudispiha myytiin. Eemil Halonen johti Linnansalmea taiteilijantyönsä ohessa, joten hän ei omaksunut perinteistä talonpojan roolia. Suuresta perheyhteisöstä oli etua. Rouva Alli Halonen muistelee:

”– – hänen sukulaisensa hoitivat sitä [*Linnansalmea*] ja neuvottelivat hänen [*Eemil Halosen*] kanssaan, ja hän kävi Viipurissa, Helsingissä, eri paikoissa, mistä hän tilauksia sai, näitä taidetoitään tekemässä. – –”⁵⁷

Patriarkaalisuus murtui Linnansalmella. Vanha Jussi-isä ei enää ottanut isännän roolia, vaan esikoispoika alkoi johtaa tilaa. Tilaustöidensä vuoksi Eemil Halonen joutui matkustelemaan paljon, joten hän yritti etäohjata tilanhoidtoa. Halosen arkistossa on säilynyt taiteilijan ja pehtoorin välistä kirjeenvaihtoa. Eemil Halonen totesi lehtihaastattelussa 1915, että tilanhoidtoon liittyvät työt veivät häneltä niin paljon aikaa, ettei hän oikein pystynyt keskittymään niihin ja veistämiseen yhtä aikaa.⁵⁸

Maatalousyrittäjänä Eemil Halonen oli vähintään yhtä määrätietoinen kuin isänsä ja setänsä olivat aikoinaan olleet. Eemil jatkoi erikoistumista karjalouteen, joka oli vahvin suuntaus pohjoissavolaisessa maataloudessa. Hän oli kiinnostunut karjan jalostamisesta ja soiden kuivattamisesta heinäviljelyä varten. Linnansalmesta kehittyi mallitila, jossa järjestettiin maatalouskursseja ja johon käytiin kauempaakin tutustumassa.⁵⁹

Sukutilasta luopuminen

Kun Eemil Halosen sisarukset vähin erin itenäistyivät, taiteilijan työpaineet Linnansalmella kasvoivat.⁶⁰ Ensimmäisen maailmansodan, elintarvikesäännöstelyn ja sisällissodan aikaan tilanpito kävi raskaaksi. Eemil Halonen velkaantui, minkä vuoksi hänen oli entistä vaikeampaa keskittyä taiteelliseen työhön.⁶¹ Linnansalmen ruokakunta oli edelleen poikkeuksellisen suuri käsittäen 18 henkilöä 1910-luvun puolivälissä. Ydinperheeseen kuuluivat Alli-puoliso ja kasvattitytär. Lisäksi oli sukulaisia ja palkollisia. Omina talouksinaan tilan mailla asuivat työnjohtaja, viisi mäkitupalaista ja kolme loista.⁶²

Pitkän harkinnan jälkeen Eemil Halonen luopui sukutilastaan ja keskittyi taiteeseen. Hän antoi Linnansalmen 1918 myyntiin kiinteistötoimistolle, koska kukaan suvusta ei pystynyt tarjoamaan sellaista hintaa, jota velkainen Eemil kaupasta tarvitsi. Eemil Halonen oli laajentanut viljelyksiä voimallisesti. Tilakokonaisuus oli noin 500 hehtaaria, josta peltoa ja niittyä oli 80 hehtaaria ja viljelykelpoista suota lähes yhtä paljon. Lehmiä oli parhaimmillaan ollut noin sata, mutta määrä oli vähentynyt alle neljänkymmenen. Karjasta saatavan vuosittaisen bruttotulon Eemil Halonen arvioi 40 000 markaksi, metsän arvoksi noin 400 000 markkaa. Hän pyysi Linnansalmesta irtaimistoinen 990 000 markkaa.⁶³ Kaupat syntyivät 685 000 markalla luutnantti Alarik Stadiuksen kanssa 1919. Alkuperäistä pyyntöä alhaisempi hinta johtui 85 000 markan veloista, jotka ostaja otti hoidettavakseen. Lisäksi Eemil Halonen joutui pudottamaan hintaa reilusti.⁶⁴ Tästä huolimatta hän sai reaalisesti yli kaksi kertaa paremman hinnan Linnansalmesta kuin oli aikoinaan tilasta maksanut. Toki hän oli myös investoinut tilaan paljon.⁶⁵

Johtopäätökset

Halosen taiteilijasuvun tilanpidon todellisuus oli varsin kaukana niistä kansallisromanttisista kuvauksista, joita on esitetty toisintoina aina tähän päivään saakka. Talouden realiteetit määrittivät suurperheen olemassaoloa. Liki 200 vuoden tarkasteluajanjakso tuo esiin kotitalouden elinkaaren syklisyyden. Ensimmäisen

sukupolven ydin- ja kantaperhe leveni suurperheeksi, joka leskiemännän siirtymävallan ja isonjaon odottelun jälkeen jakaantui toisen sukupolven isännöyden aikana. Kolmannen sukupolven isäntä Olli Halonen koki kanta-, sisarus- ja suurperheen vaiheen. Hänen jälkeensä ensin leskiemäntä ja sitten leskiminiä pitivät siirtymävaltaa. Neljättä sukupolvea edustanut veljesyhtymä hajosi maatalouden rakennemuutoksen taloudellisissa paineissa.

Linnansalmella tehtiin töitä lähiomaisten voimin. Palkollisia, torppia ja mäkitupia oli vähän, mikä oli tyypillistä Pohjois-Savossa. Elämänmeno oli itäsuomalaisittain patriarkaalista, mikä osaltaan hidasti suurperheiden hajoamista, mutta talouden koko ei näytä missään vaiheessa nousseen yli parinkymmenen jäsenen. Perinteisesti maatila pyrittiin Savossa jakamaan tasan veljesten kesken. Tilanne muuttui 1800-luvun loppupuolella, jolloin tila ei enää antanut riittävää toimeentuloa kaikille perillisille ja vaati omistajaltaan investointeja kannattaakseen taloudellisesti. Halosten perhe hajosi maailmalle ja maatalouden ulkopuolelle. Tilattomina he säilyttivät talonpoikaiseen asemaansa liittyneen sosiaalisen arvostuksen ja myös kouluttautuivat, mikä auttoi eteenpäin.

Maatilojen omistajuus monipuolistui, kun metsäyhtiöt, kauppiat ja liikemiehet alkoivat nähdä maatilojen arvon metsineen. Viidettä sukupolvea edustanut taiteilija Emil Halonen osti esikoispojan velvollisuudentunnosta Linnansalmen. Hän johti tilaa modernilla tavalla rikkoon monia perinteisiä käytäntöjä. Sukuyhteisö oli hänelle toisaalta työvoimaresurssi, toisaalta

taloudellinen rasite. Emil Halonen kuitenkin huolehti sisarusparvestaan, kunnes nämä itenäistyivät.

Tilan omistajuudessa sukupolvittain toistuneita taitekohtia aiheuttivat perheen sisäiset syyt, kuten vanhan isännän kuolema tai työkyvyttömyys, miespuolisten perillisten lukumäärä, ulkopuolisen työvoimatarpeen vaihtelut ja perheyhteisön kasvaminen liian suureksi suhteessa tilan tuottoon. Myös ulkoiset syyt maanjakorajoituksista perimyskäytäntöihin vaikuttivat. Perinteinen maatalous oli koetuksella toistuvien katovuosien ja ajoittaisten väestökriisien vuoksi, joskaan Linnansalmella epidemiat ja sota eivät näytä aiheuttaneen suuria mullistuksia. Isäntä-Halokset olivat pitkäikäisiä ja jättivät jälkeensä poikia. Itäsuomalainen kaskiviljely oli 1800-luvulla kriisissä, mikä vähensi talollisten työvoiman tarvetta. Maatalouden rakennemuutos edellytti talollisilta uudenlaista yrittäjämäistä tilanpitoa ja investointeja.

Artikkeli jäsentää sukutilan omistajavaihdosten taustatekijöitä, vaikkei yhden tapauksen perusteella voi tehdä yleistäviä johtopäätöksiä. Sukutilan perheyhteisön käännekohtien tarkastelemiseksi henki- ja rippikirjat muodostavat hyvän rungon, jota voi vahvistaa tilakohtaisilla asiakirjoilla. Jatkossa tarkoitukseni on projektissämme tutkia pohjoissavolaisia ja kainuulaisia tilanperimyksiä 1700–1900 laajemman tietokannan avulla, joka mahdollistaa tilojen tyyppittelyn sekä ajallisen ja alueellisen vertailun. ■

YTT, FT **Jaana Luttinen** työskentelee tutkijana Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksessa.

The Halonens of Linnansalmi. Changes in family-farm ownership as turning points in the family community This article examines the changes of farm ownership as turning points recurring one generation after another within the family community. The case study focuses on the home farm of the Halonen artist family, familiar from Finnish art history, in Lapinlahti municipality, Linnansalmi, Northern Savo. The article analyses the emergence of an Eastern Finnish family establishment on an individual farm between the eighteenth and twentieth centuries, from the founding generation to the disintegration of the extended family. The main sources are local population registers and parish records. The article shows that the reality of the Halonen artist family's farm-holding was far from the early national-romantic descriptions of large families, which have been repeated in later research without critique of sources. The article confirms that economic realities strongly defined the existence of the large family in Eastern Finland. Also, the change in the structure of agriculture from the end of the nineteenth century on finally scattered the Halonen family into the world and into non-agricultural occupations.

Viitteet

- 1 Setälä 1912; Lindström 1957: 8–9; Säisä 1989: 22; Kettunen 2001: 14.
- 2 Setälä 1912.
- 3 Rissanen 1927: 207 ja liite 2; Lindström 1957: 7–8; Säisä 1989: 21; Kettunen 2001: 13; Kettunen 2019: 17.
- 4 *Pohjois-Savo* 27.8.1927.
- 5 Esim. Tirranen 1950; Lindström 1957; Säisä 1989; Pöykkö ym. 1991; Kettunen 2001; Lukkarinen 2007; Kettunen 2019.
- 6 Voionmaa 1969 (1915): 389, 449; Wirilander 2000 (1960): 88–89; Virrankoski 1973: 130–132; Moring 1994, 141; Sirén 1999: 190; Waris 1999: 12, 24–25, 495; Kettunen 2019: 20.
- 7 Sirén 1999: 13, 94; Waris 1999: 24, 180, 191.
- 8 Artikkelin on osa Koneen Säätiön rahoittamaa Tilaperimyskiistat ja pauperismi. Maatilojen sukupolvenvaihdokset Suomessa noin 1700–1900 -hanketta.
- 9 KA Savonlinnan ja Kymenkartanon läänintilit, Henkikirja 1733, Iisalmi, Ollikkala 12; KA ISRK, rippikirja 1734–1740, I Aa:2: 175; Lehtovaara 2013: 80.
- 10 KA Iisalmen käräjät 1736, sivu 359–361; KA Savon ja Kymenkartanon läänintilit, henkikirja 1737, Iisalmi, Ollikkala 12. Yhtiömiesjärjestelmästä ks. Rähä 2022 tässä teemanumerossa
- 11 KA Savonlinnan ja Kymenkartanon läänintilit, Henkikirjat 1688–97, Ollikkala; Lehtovaara 2013: 64, 80; Haloset Maaningan Halolasta sukuseura ry ry, ”Suvun historiaa lyhyesti”, luettu 9.1.2022.
- 12 Talvitie 2020: 44, 46. Perintötilallisella oli oikeus myydä, testamentata, lahjoittaa tai pantata tila. Puolisolla ja jälkeläisillä oli oikeus periä tila perintökaareissa määriteltyjen ehtojen mukaisesti. Nämä oikeudet eivät koskeneet kruununtillaisia.
- 13 KA Savonlinnan ja Kymenkartanon läänintilit, Henkikirja 1733–1737; KA Iisalmen srk, rippikirja 1734–1740; Lehtovaara 2013: 64. Teea Halosen vanhemmat olivat Vilppu Halonen ja Reetta Ovaskainen.
- 14 KA Savonlinnan ja Kymenkartanon läänintilit, Henkikirja 1770, Ollikkala 12; KA Iisalmen srk, rippikirja 1768–1772, Ollikkala 12. Niilon ja Reetan kuolinsyyt jäivät selvittämättä, koska kuolleiden luettelot 1770–1771 eivät ole säilyneet.
- 15 KA, Kymenkartanon lääninhallituksen lääninkonttori, anomusasiain diaarit 1767, nro 86; perinnöksiostoasiakirjat ja -luettelot 1771, nro 4. Asia oli pantu vireille vuonna 1767. Kuninkaallisen kamarikollegion lähettämiä asiakirjoja ei Kansallisarkistosta etsittäessä löytynyt.
- 16 KA Savon ja Karjalan lääni, läänintilit, maakirja 1805; KA SKSY, henkikirja, Iisalmi 1779, Ollikkala 12; Jutikkala 1958: 298–300; Wirilander 2000 (1960): 149; Saloheimo 2000 (1990), liite 37; Talvitie 2020: 58–59;
- 17 Jutikkala 1958: 222–223, 298–299; Wirilander 2000 (1960): 146; Wirilander 2008: 166–167.
- 18 KA ISRK, vihityt 1772–89, 3.1.1773; KA SKSY henkikirja, Iisalmi 1779–1794; Voionmaa 1969 (1915): 432–434; Waris 1999: 131; Räisänen & Räisänen 2008: 296.
- 19 Voionmaa 1969 (1915): 420–421.
- 20 KA SKSY, henkikirja, Iisalmi 1784, Ollikkala 12.
- 21 KA SKSY, henkikirja, Iisalmi 1787–89.
- 22 Virrankoski 1973: 127–136; Seccombe 1986: 65, alaviite 7; Waris 1999: 46, 183; Moring 2002: 184; Räisänen & Räisänen 2008: 296.
- 23 KA SKSY, Iisalmi, 1798, 1799; KA, MHA U, uudistuskartat ja -asiakirjat, Kuopion lääni, Lapinlahti D14:9/1–2 Ollikkala 36 ja 37, isonjaonkartta 1803, pöytä- ja jakokirja; KA, MHA, maakirjat ja kruununmaaluettelot, Savon ja Karjalan lääni, maakirja 1830, Iisalmi, Ollikkala. Linnansalmi pantu verolle 4.11.1786, vero tarkistettu 17.5.1822. Isonjaon yhteydessä Pohjois-Savossa toteutetun verolepanon epäkohdista ja sen tarkistuksesta ks. Wirilander 2000 (1960): 236–251.
- 24 Voionmaa 1969 (1915): 449–453.
- 25 KA SKSY, henkikirja, Iisalmi, 1799–1808; KA Kuopion läänin henkikirja, Iisalmi 1809–1825; ISRK, Rippikirjat 1805–1826, Ollikkala 12; Luttinen 2019.
- 26 Collan 1824.
- 27 KA Kuopion läänin henkikirja, Iisalmi 1825; KA Iisalmen tuomiokunta, Iisalmen perukirjat 1826–1829, nro 11, Antti Halonen 8.2.1826; KA Iisalmen srk, rippikirja 1816–1826, Ollikkala 12.
- 28 Sama.
- 29 KA Iisalmen seurakunta, rippikirjat 1839–1850, Ollikkala 12; KA Kuopion lääni, henkikirja 1846, Ollikkala 12.
- 30 Wirilander 2008: 381–382.
- 31 LKKA Lapinlahti-Seura, Iisakki Hirvonen 1870–80, ”Lapinlahdesta 28.11.”; Voionmaa 1915: 20–21.
- 32 KA Iisalmen srk, rippikirja 1827–1837, Ollikkala 9; KA Iisalmen tuomiokunta, perukirjat 1860–1861, nro 147, Olli Halonen 25.6.1861.
- 33 KA Iisalmen käräjät, ilmoitusasiat, 9.5.1865 § 67.

- 34 Haataja 1949: 409; Jutikkala 1958: 302–303; Räisänen ym. 2008: 296.
- 35 KA Kuopion lääni, henkikirjat 1861–1861 (K:55), Iisalmi, Ollikkala 36; KA LASRK, rippikirja 1860, Ollikkala 36; Wirilander 2000 (1960): 88.
- 36 KA Iisalmen käräjät, ilmoitusasiat, 9.5.1865 § 67.
- 37 Vihola 1991: 365; Wirilander 2008: 202–204, 230–232.
- 38 Voionmaa 1969 (1915): 452; Soininen 1974: 303; Moring 1994.
- 39 Voionmaa 1969 (1915): 433.
- 40 KA LASRK, rippikirjat 1860–1890, Ollikkala 14, 36; 1890–1900 Nerkoo 25, Ollikkala 11.
- 41 LASRK, rippikirjat, 1870–1900, lampuotina Ollikkala 7, mäkitupalaisena Nerkoo 16; *Salmetar* 24.8.1904, 29.11.1905, 23.11.1933, *Karjalainen* 31.12.1935; Kettunen 2001: 15; Lehikoinen 2020.
- 42 Voionmaa 1969 (1915): 452; Kettunen 2001: 14; Vihola 2004: 147.
- 43 LKKA Lapinlahti-Seura ry, Iisakki Hirvosen kirjoituksia 1870–83, ”Lapinlahdesta 28.11.”
- 44 KA Kamarikonttori, Kunnittaiset tilastot kylvöstä, sadosta ja karjanhoidosta, 1881, Em:2, Kuopion lääni, Lapinlahti, Ollikkala; Östman 2004: 34; Wirilander 2008: 221.
- 45 KA Kuopion läänin henkikirja, Iisalmi, 1888 (K:114).
- 46 Nimimerkki ”L. H-n, Lapinlahdelta”, *Savo* 13.9.1887.
- 47 Kettunen 2001, 14; Lehikoinen 2022.
- 48 SKS AEH, laatikko 4, Eemil Halosen papintodistus 1893 numero 154; Kettunen 2019.
- 49 KM 1884:84; Paavilainen 1912: 73–74, 94–95.
- 50 SKS, AEH, Eemil Halosen kirjeenvaihto kotiväen kanssa 1890-luvulla ja 1900-luvun alkuvuosina; Kettunen 2019.
- 51 KA LASRK, rippikirjat 1901–10, Nerkoo 25; KA Kuopion läänin henkikirja 1905, K:199, Lapinlahti, Nerkoo 25; Voutilainen 1991: 9; Maakirjan 1905 mukaan Uudispiha oli lohkottu Iso-Väisälän perintötilasta 1903. Kiinnekirjan Eemil Halonen sai 1904 ja rippikirjan mukaan hän muutti tilalle 1905.
- 52 *Omatunto* 15.8.1906. Eemil Halonen oli omaksunut teosofisen elämänskatsomuksen, mistä syystä lehti oli kiinnostunut esittelemään tunnetun taiteilijan elinpiiriä.
- 53 *Helsingin Kaiku* 9.9.1905.
- 54 KA Iisalmen tuomiokunta, perukirjat 1889, Lapinlahti E III C:1, nro 128, Lassi Kähkönen 17.6.1896; *Uusi Savo* 15.2.1894, 13.3.1894; *Savo-Karjala* 29.6.1896; Lehikoinen 2022; Tilastokeskus, Rahanarvonmuunnin, luettu 20.4.2022. Kauppahinta 1888 deflatoituna rahanarvoon 1896.
- 55 KA Iisalmen tuomiokunta, perukirjat 1906, Lapinlahti III C:2, nro 96, Ulrik Stenbäck 11.7.1907; *Pohjois-Savo* 9.1.1907; Tilastokeskus, Rahanarvonmuunnin, luettu 20.4.2022. Vuoden 1907 rahanarvossa. Perukirjassa tila 25 000 mk.
- 56 SKS AEH, laatikko 4, kauppakirja 8.1.1907. Irtaimistoa Eemil Halonen osti 12 000 markalla. Hänen serkkunsa taiteilija Pekka Ollinpoika Halonen oli tehnyt 1894 torpparisopimuksen pienestä mökistä Akkalan-saarella (Ollikkala 37). Toisin kuin usein on esitetty Pekka Halonen ei missään vaiheessa omistanut vanhan sukutilan maata. Hänen veljensä Antti ja Heikki ostivat Akkalan-saaren torpan palstan 1906 Walter Stenbäckiltä. Palsta lohkottiin 1911. SKS, AEH, laatikko 4, Kuopion läänin lääninkonttori 28.2.1914.
- 57 HMS Alli Halosen radiohaastattelu 13.9.1965.
- 58 *Karjalan lehti* 23.9.1915; *Iisalmen Sanomat* 21.5.1975; Voutilainen 1991: 22–23
- 59 Kettunen 2003: 54. Esimerkki opintomatkasta Linnansalmelle *Kajaanin Lehti* 25.1.1909.
- 60 *Iisalmen Sanomat* 21.5.1975.
- 61 SKS, AEH, laatikko 4, Kansallis-Osake-Pankki, Iisalmen konttori, 28.7.1916 EH:lle; Kettunen 2003: 54.
- 62 KA Kuopion läänin henkikirja 1915, K:260: 657.
- 63 SKS AEH, laatikko 3, Sopimus kiinteistönvälittäjän kanssa 18.11.1918; Kettunen 2001: 114.
- 64 SKS AEH, laatikko 8, Kauppakirja 6.6.1919.
- 65 Tilastokeskus, Rahanarvonmuunnin, luettu 20.4.2022. Vuonna 1907 maksettu 30 000 mk on noin 309 000 mk vuoden 1919 rahassa.

Lähteet

Arkistolähteet

Halosten Museosäätö (HMS)
Äänitteet, Alli Halosen haastattelu 13.9.1965.
Kopio Yleisradion äänitearkistosta.

Kansallisarkisto (KA)

Iisalmen maaseurakunta (ISRK)
rippikirjat 1732–1850
vihittyjen luettelo 1772–89
Iisalmen tuomiokunta
Iisalmi 1865
Lapinlahti, perukirjat 1826, 1861, 1889, 1895, 1906
Kamarikonttori, Kunnittaiset tilastot kylvöstä,

sadosta ja karjanhoidosta 1881
Em:2, Kuopion lääni, Lapinlahti, Ollikkala;
Kuopion läänin henkikirjat
Iisalmi 1810–53
Lapinlahti 1854–1920
Kymenkartanon lääninhallituksen lääninkonttori
anomusasiain diaarit 1767
perinnöksiostoasiakirjat ja -luettelot 1771
Lapinlahden seurakunta (LASRK)
rippikirjat 1843–1900
lastenkirjat 1843–1900
Maanmittaushallitus (MHA)
maakirjat ja kruununmaaluettelot, Savon ja
Karjalan läänin maakirja 1830
uudistusarkisto (U), uudistuskartat ja -asiakir-
jat, Kuopion lääni, Lapinlahti
Pien-Savon tuomiokunta, varsinaisten asioiden
pöytäkirjat
Iisalmi 1736
Savon ja Karjalan lääni, läänintilit, maakirja,
Iisalmi 1805
Savon ja Karjalan lääni, Savon yllisen kihlakunnan
henkikirjoittaja (SKSY), henkikirjat
Iisalmi 1779–1809
Savonlinnan ja Kymenkartanon läänintilit, hen-
kikirja
Iisalmi 1722–1775
Lapinlahden kunta, kotiseutuarkisto (LKKA)
Lapinlahti-Seura ry, Muistelmat ja tarinat,
Iisakki Hirvosen tekstejä 1870–83, Lapinlah-
desta Marraskuun 28 p. (ei vuotta)

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS)
Alli ja Eemil Halosen arkisto (AEH)

Komiteanmietinnöt

KM1884:4 Keisarilliselle Majesteetille Komite-
alta, joka on asetettu Kuopion läänin irtaimen
väestön tilan parantamisasiaa varten

Sanomalehdet

Helsingin Kaiku 1905
Iisalmen Sanomat 1975
Kajaanin Lehti 1909
Karjalainen 1935
Omatunto 1906
Pohjois-Savo 1927–1931
Salmetar 1904, 1905, 1933
Savo-Karjala 1891–1896
Uusi Savo 1894

Verkkolähteet

Haloset Maaningan Halolasta sukuseura ry,
<<https://www.halostensukuseura.fi/historia>>
(luettu 29.5.2022).
Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki,

<[https://agricolaverkko.fi/vintti/julkaisut/jul-
kaisusarja/kkktk/lait/1734/index.html](https://agricolaverkko.fi/vintti/julkaisut/jul-
kaisusarja/kkktk/lait/1734/index.html)>
Tilastokeskus, Rahanarvonmuunnin, <[https://
www.stat.fi/tup/laskurit/rahanarvonmuunnin.
html](https://
www.stat.fi/tup/laskurit/rahanarvonmuunnin.
html)> (luettu 29.5.2022).

Painamattomat käsikirjoitukset

Lehikoinen, Mirja 2020: Antti Halosen ja Marga-
reeta Roivaisen jälkeläisiä. (13.5.2020).
Lehikoinen, Mirja 2022: Linnansalmen omistajia.
(22.1.2022).

Kirjallisuus

Collan, P. J. 1824: Om hushållningen uti Idensalmi
Socken. *Underrättelser från kejserliga finska
hushållnings-sällskapet N:o 5*. Andra samlin-
gen. Åbo: 43–51.
Haataja, Kyösti 1949: *Maanjaot ja talojärjestelmä*.
Porvoo: WSOY.
Jutikkala, Eino 1958: *Suomen talonpojan historia*.
Toinen, uudistettu ja lisätty laitos. Helsinki:
SKS.
Katerma, Pia 1947: Eemil Halosen nuoruuden-
aikaista tuotantoa. *Suomen taiteen vuosikirja*
1947. V. J. Vehmas & Y. A. Jäntti (toim.),
83–94. Porvoo: WSOY.
Kettunen, Minna 2001: *Halosen taiteilijasuku*.
Helsinki: Tammi.
Kettunen, Minna 2019: *Suomalaisuutta veistä-
mässä. Eemil Halonen, nuoren kansan kuva-
seppä*. Helsinki: Tammi.
Lehtovaara, Anna 2013: *Halosten askeleet ajassa*.
*Matka historiassa reitillä Rantasalmi–Maa-
ninka–Iisalmi*. Iisalmi: Simo Halosen (s. 1775)
sukuseura ry.
Lindström, Aune 1957: *Pekka Halonen. Elämä ja
teokset*. Helsinki: WSOY.
Lukkarinen, Ville 2007: *Pekka Halonen – pyhä
taide*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran
Toimituksia 1146. Helsinki: SKS.
Luttinen, Jaana 2012: Metsän hahmottaminen ja
haltuunotto (1500–1850). *Ihminen ja metsä
– kohtaamisia arjen historiassa*. Heikki Roiko-
Jokela (toim.). Helsinki: Metsäkustannus.
Moring, Beatrice 1994: *Skärgårdsbor, hushåll,
familj och demografi i finländsk kustbygd på
1600-, 1700- och 1800-talen*. Bidrag till känne-
dom av Finlands natur och folk. Helsingfors:
Finska Vetenskaps-Societen.
Moring, Beatrice 2002: Systems of Survival: Conti-
nuities and Discontinuities after the Death of
the Household Head in Pre-Industrial Finland.
*When Dad Died. Individuals and Families
Coping with Distress in Past Societies*. Renzo
Derosas & Michel Oris (toim.), 173–194.
Bern: Peter Lang.

- Paavilainen, H. 1912: *Savon maaseudun yhteiskuntataloudellisista oloista tämän vuosisadan alussa*. Helsinki: Suomalaisen kansan kirjapaino.
- Pöykkö, Kaarina, Merja Vilhunen, Sinikka Peltola & Heli-Maija Voutilainen 1991: *Halosen taitelijasuviun jäseniä*. Jyväskylän yliopiston taidehistorian laitoksen julkaisuja 4. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Rissanen, Santeri 1927: *Iisalmen entisen pitäjän historia*. Iisalmen, Sonkajärven ja Vieremän kunnat.
- Räihä, Antti 2022: Yhtiömiestjärjestelmä ja maatilojen halkominen Vanhassa Suomessa 1740–1810-luvuilla. *Genos* 93(3): 146–159.
- Räsänen, Riitta & Matti Räsänen 2008: Kotipiiri arkena ja pyhänä. *Savo ja sen kansa. Savon historia VII*. SKS:n Toimituksia 1192. Riitta Räsänen (toim.), 293–371. Helsinki: SKS.
- Saloheimo, Veijo 2000 (1990): *Savo suuravallan valjaissa 1617–1721. Savon historia II:2*. Mikkel: Savon säätiö.
- Setälä, Helmi 1912: Taitelijoita ja taideteoksia. *Nuori Voima* 10–11: 48–49.
- Secombe, Wally 1986: Patriarchy stabilized: the construction of the male breadwinner wage norm in nineteenth-century Britain, *Social History* 11(1): 53–76.
- Sirén, Kirsi 1999: *Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla*. Bibliotheca Historica 38. Helsinki: SHS.
- Soininen, Arvo M. 1974: *Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle*. Historiallisia tutkimuksia 96. Helsinki: SHS.
- Säisä, Eino 1989: *Haloset*. Helsinki: WSOY.
- Talvitie, Petri 2020: *Taistelu perintökirjasta. Talonpojat, aateli ja kruununtilojen perinnöksiöt 1700-luvun Suomessa ja Ruotsissa*. Historiallisia tutkimuksia 282. Helsinki: SKS.
- Tirranen, Hertta 1950: *Juho Rissasesta Jussi Mäntyseen. Elämäkertoja*. Helsinki: WSOY.
- Vihola, Teppo 1991: *Leipäviljasta lypsykarjaan. Maataloustuotannon suunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin*. Helsinki: SHS.
- Vihola, Teppo 2004: Maatalouden rakenne muutokset itsenäisessä Suomessa. *Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. Matti Peltonen (toim.), 330–418. Helsinki: SKS.
- Virrankoski, Pentti 1973: *Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1600-luvulla*. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia III. Pohjois-Pohjanmaan, Kainuun ja Lapin maakuntaliittojen yhteinen historiatoimikunta.
- Voionmaa, Väinö 1969 (1915): *Suomen karjalaisen heimon historia*. Porvoo: WSOY.
- Voutilainen, Heli-Maija 1991: Kansankuvaaja ja idealistisen kauneuden esittäjä. Kuvanveistäjä Emil Halosen elämästä ja tuotannosta 1896–1919. *Halosen taitelijasuviun jäseniä*. Jyväskylän yliopiston taidehistorian laitoksen julkaisuja 4. Kirjoittajat Kaarina Pöykkö, Merja Vilhunen, Sinikka Peltola & Heli-Maija Voutilainen, 1–41. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Waris, Elina 1999: *Yksissä Leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850*. Bibliotheca Historica 48. Helsinki: SHS.
- Wirilander, Hannele 2008: *Uudistuksiin heräävä Savo 1870–1918. Savon historia IV*. Mikkel: Savon säätiö.
- Wirilander, Kaarlo 2000 (1960): *Savo kaskisavujen kautena 1721–1870. Savon historia III*. Mikkel: Savon säätiö.
- Östman, Ann-Catrin 2004: Mekanisoinnin ensimmäinen aalto. *Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. Matti Peltonen (toim.), 19–76. Helsinki: SKS.

KÄYTÄTKÖ JO OMAT JUURET -VERKKOPALVELUA?

Omat Juuret on uudenlainen sähköinen verkkopalvelu sukuhistorian ja paikallishistorian tutkimukseen ja esittämiseen. Jokainen voi tehdä omannäköisensä, täydentyvän ja muuttuvan sähköisen kokonaisuuden omista juuristaan.

Omat Juuret tarjoaa Sinulle Suomen Sukututkimusseura

Kokeile jo tänään osoitteessa: <omatjuuret.fi>

Omat Juuret on

- suomalainen
- suomenkielinen
- helppokäyttöinen
- maksuton
- ei vaadi ennakkotietoja tai -osaamista

